

Suomen kielen poliittiset sanavarat 1800-luvun puolivälin Suomessa

MARJA PAAVILAINEN

ABSTRACT

The Development of Finnish Political Vocabulary in the Middle of the 19th Century

The article examines the development of Finnish political terminology in the middle of the 19th century. The Finnish nationalists emphasized the political factor of native language. They were the first to develop the Finnish language and thus also Finnish political terminology. Before the 19th century political discussion didn't exist in Finnish. The language of intellectuals was either Swedish or Russian. As the nationalists began to publish the Finnish language newspaper *Suometar*, they had to develop the use of political terminology at the same time. One of the main questions of the article is: Did the nationalists transport their own ideology to the Finnish political terminology created? Essential political terms are examined in their historical political context. The article concentrates on the meaning of words such as nation, nationality, citizen, state, revolution, republic, party, socialist, communist, and constitution.

Johdanto

Tässä artikkelissa tarkastelen suomenkielisen politiikan sanaston syntyä 1800-luvun puolivälissä. Valaistakseni sitä, millaisista aineksista 1800-luvun kielimiehet joutuivat käsitteistönsä rakentamaan, olen koonnut lyhyen luettelon politiikan keskeisistä sanavaroista 1500–1700-luvuilta.

Vaikka poliittiselle sanastolle oli luotu pohjaa jo 1500-luvulta lähtien, niin vasta kansallisuusliike 1800-luvun puolivälissä joutui ensimmäistä kertaa tietoisesti kehittämään poliittista sanastoa. Siihen saakka lähes kaikki poliittinen keskustelu oli käyty pääasiassa ruotsin tai venäjän kielellä. Koska kansallisuusliike ja poliitti-

nen herääminen olivat Suomessa vahvasti sidoksissa kielikysymykseen, niin 1800-luvun puolivälissä nousi myös kieli poliittiseksi ongelmaksi.

Lähtökohtanani on ajatus, että kieli voi toimia poliittisen järjestelmän symbolisena oppaana. 1800-luvun puolivälissä luotua poliittista symbolijärjestelmää tutkitaan siis yhteydessä tuolloiseen käytäntöön ja poliittisiin virtauksiin. Poliittisten muutosten ja kielellisten muutosten vuorovaikutus ei 1800-luvun puolivälissä ilmennyt ainoastaan uudissanojen syntymisenä, vaan myös vanhojen sanojen merkitysmuutoksina.

Koska tarkastelen tutkimuskohdettani tämän päivän käsittein, on jälkiviisauden vaaraa turha kieltää. Käsittehistoriallisessa tutkimuksessa on pakko myöntää, että tutkimus voi ainoastaan siirtyä tasolta toiselle, ei koskaan selittää käsitteiden sisältöä tyhjentävästi.

Vaikka 1800-luvun puolivälissä syntyi runsaasti suomenkielisistä kielivaroista aineksensa ammentavia uudissanoja, ei niiden yhteyttä eurooppalaisiin virtauksiin voi jättää kokonaan huomiotta. Suurin osa politiikan uudissanoista sai ensiesiintymänsä suomenkielisten lehtien (lähinnä *Suometar*) ulkomaan sivuilla.

Toisaalta on jonkinasteinen »väljyys» ja tulkinvaraisuus pakko hyväksyä tutkittaessa käsitteiden, poliittisen käytännön ja teoreettisten virtausten välistä yhteyttä, sillä suomenkielinen poliittinen sanasto syntyi arkikielessä, eivätkä sanaston ensimmäiset kehittäjät kuuluneet politiikan ammattilaisiin tai politiikan teorian tuntijoihin.

Mikael Agricolan käsitteistöä 1700-luvulle

Suomen kirjakielen isä Mikael Agricola sepitti uskonnolliseen kieleen runsaasti sanoja, jotka myöhemmin vakiintuivat muille elämäalueille. Esimerkiksi juridista sanastoa ovat Agricolan sanavarat kartuttaneet runsaasti.

Poliittiseen kielenkäyttöön Agricolan sanastosta ovat siirtyneet mm. »isänmaa», »esivalta», »alamainen», »valtakunta», »hallitsija», »laki», »asetus» sekä ainakin 1800-luvulla keskeiseksi käsitteeksi vakiintunut »yhteinen kansa». (Rapola 1962, 61, 94)

Omaksuiko Agricola tietoisesti tai tiedostamattaan käsitteistöönään aristotelisiä vaikutteita, on vaikea päätellä muutamien esimerkkien kuten »yhteinen kansa» perusteella. Aristoteleeseen Agricola joka tapauksessa lienee perehtynyt, sillä Wittembergistä tuomiensa kirjojen joukossa oli myös Aristoteleen teoksia.

Parhaimman yleiskatsauksen käsitteistä, joita ennen 1800-luvun alkua käytettiin, saa tutkimalla vanhoja sanakirjoja. Henrik Florinuksen latinalais-suomalainen sanakirja *Nomenclatura* 1600-luvun lopulta luettelea kappaleessa »*De politia civili*» noin 250 sanaa, joista suurin osa on vakiintunut poliittiseen kielenkäyttöön. »*De*

politia civili»-kappaleessa luetellaan myös runsaasti sellaisia sanoja, jotka tänä päivänä liitetään kauppaan, talouteen, oikeuslaitokseen ja maanviljelyyn. Sen sijaan kappaleessa »*De Oeconomia seu re familiari*» esiintyvät sanat liittyvät useimmiten perheeseen ja sukuun.

Florinuksen tapa luokitella sanoja kappaleisiin »*De Oeconomia*» ja »*De Politia Civili*» on mitä todennäköisimmin saanut vaikutteita aristotelisestä traditiosta, jonka mukaan oppi »*Oikoksesta*» koski lähinnä perhettä ja taloudenhoitoa. Otto Brunnerin mukaan »*Ökonomik*» ei vielä edes 1700-luvulla ollut verrattavissa nykyiseen taloustieteeseen. *Ökonomik* tarkoitti monimutkaista perhettä ja taloudenpitoa käsittelevää oppia. Vielä 1700-luvulla »*ekonomiaan*» (merkityksessä »oppi *Oikoksesta*») kuuluivat kaikki toimet ja inhimilliset suhteet kotitaloudessa. Käsite, joka kuvasi nykyisen kansantaloustieteen »esihistoriaa» oli »*Chremastik*». Käsitettä ei kuitenkaan koskaan kehitetty teoriaksi asti. (Brunner 1968, 107, 109)

Florinuksen *Nomenclaturassa* kappale »*De Politia Civili*» alkaa sanoilla »*Politia*», *republica*. Sanat on ruotsinnettu »*regemente*» ja suomennettu »maailmallinen hallitus». (Florinus 1976, 65–77)

Politiikan hallinnollista luonnetta korostavaa aristotelista taustaa vasten lienee ymmärrettävää hallitsemiseen liittyvien sanojen runsaus. Keskeisistä hallinnollisista käsitteistä mainittakoon »*Régimen*» — »*regering*» — »*hallitus*», »*wallitsemus*». »*Administrator civitatis*» Florinus kääntää »kaupungin edessäseisoja». Sanoille »*civis*» ja »*borgare*» Florinus vielä antaa käännöksen »porvari».

1700-luvulla, jolloin keskustelu perustuslakien alkuperästä kävi vilkkaana Ruotsin yliopistoissa, ilmestyy sana perustuslaki suomen kieleen merkityksessä »asetus». Vuonna 1734 käyttää Salenius sanaa perustuslaki, joksi hänen mielestään on katsottava hallituksen tapa eli hallitusmuoto ja jäljelle jääneen maanlain perillinen. (Jussila 1969, 52) Mitä perustuslailla loppujen lopuksi tarkoitettiin jäi hämäräksi vielä pitkäksi aikaa. Kun perustuslaki-keskustelu Suomessa 1800-luvun puolivälissä nousi pinnalle, ei suomalaisista lainoppineista kukaan tunnut olevan perillä siitä, mitä perustuslait piti sisällään.

Kielikansallisuus ja kansakunta-käsitteen kehittyminen

Turun Akatemian kansallisromanttista vaihetta ja Arwidssonin lehtikirjoittelua lukuunottamatta jäi keskustelu perustuslaeista, valtiosta, kansakunnasta ja kansalaisten oikeuksista ennen 1800-luvun puoliväliä hyvin vaisuksi. Koska keskustelu käytiin ruotsin kielellä, ei suomea puhuva rahvas ollut perillä poliittisista virtauksista. Vasta 1800-luvun puolivälissä, jolloin suomalainen sivistyneistö alkoi vaatia kansan kasvattamista ja sen poliittisen itsetunnon kohoamista, luotiin pohjaa kansankieliselle poliittiselle keskustelulle. Suomenkielisessä lehdistössä, esim. Snellmanin toimittamassa Maamiehen Ystävässä kasvatusta ilmeni koulumestari-maisena opetuksena. Suomenkielinen lehdistö, joka 1800-luvun puolivälissä alkoi päästä jaloilleen, omaksui alussa snellmanilaisen kasvatustehtävän: ennen kuin kansalaisille saatettiin myöntää poliittisia oikeuksia, oli heidät kasvatettava poliittisesti tiedostaviksi. (Snellman 1842, 382)

Koska kansankielistä keskustelua johtava lehdistö oli alussa lähes kokonaan kansallishenkeä, kielikansallisuutta ja kansakunnan yhteistä hyvää korostavien fennomaanien käsissä, niin he saattoivat ohjata pitkälle rahvaan poliittisen tietoisuuden kehitystä aina käsitteenmuodotuksesta lähtien. Sen sijaan liberalistisia vapauksia korostavien »toisinajattelijoiden» oli vaikea »raapustaa» käsitteistöömme minkäänlaisia puumerkkiä, sillä varhaisessa, kansankielisessä keskustelussa he eivät saaneet ääntään kuuluville.

Vaikka sensuuri etenkin 1850-luvulla tyrehtytti keskustelun, joka saatettiin ymmärtää vähänkään poliittisesti arkaluontoiseksi, niin poliittiset olot ja henkinen ilmapiiri oli kuitenkin kypsytynyt niin paljon, että kansallisuus-kysymys saatettiin tuoda julkiseen keskusteluun. Sitä paitsi, kuten Klinge teoksessaan »Kansalaismielen synty» huomauttaa, oli Venäjällä syntynyt slavofiilinen liike luonteeltaan likeinen suomalaisuusharrastuksille. Nikolai I, joka kansallista kulttuuria suosimalla halusi torjua länsimaiset virtaukset, suhtautui lempeästi kielikansallisuuteen. (Klinge 1967, 100) Kansallisuus-kysymystä ei suomenkielisessä lehdistössä pohdittu ainoas-

taan oman maan kannalta. Kansa- ja kansallisuus-kysymykset nousivat usein päällimmäiseksi ulkomaan uutisissa, jotka etenkin 1840-luvulla saivat runsaasti palstatilaa. Tärkeimpien ulkomaantapahtumien selostamisessa ei tyydytty Pietarin virallisiin lähteisiin, vaan lainattiin länsimaisia lehtiä. Esimerkiksi Suometar selosti maailmantapahtumia kääntämällä artikkeleita Post- och Inrikes Tidningistä, Journal des Depates'ta ja Timesista. Uutisissa selostetaan tapahtumia, mutta suoria kannanottoja vältetään. Koska useimmat ulkomaiset lehdet, joista artikkeleita suomen kieleen käännettiin edustivat maan »virallista» kantaa, oli uutisten käsitteistö ja näkökulma sellainen, ettei niiden kautta suodattunut minkäänlaisia vapaamielisiä tai vallankumouksellisia aatteita.

Kansallisuusliikkeen aloittaman keskustelun eräs ansio oli, että »kansa» alettiin vähitellen ymmärtää poliittisesti itsetietoisena kansana. Tähän saakka kansa ja rahvas oli samaistettu. Kummallakin tarkoitettiin poliittisesti uinuvia alamaisia, joilla ei ollut mitään tekemistä valtiollisten asioiden kanssa. Vaikka ero rahvaan ja kansan välillä nousi esille 1800-luvun puolivälissä, niin se ei tarkoittanut, että rahvaalle olisi alettu vaatia poliittisia oikeuksia tai rahvaan korottamista poliittiseksi subjektiksi. Ero alamaisten kansan ja hallitsevan kansan välillä katsottiin vielä pitkään tarpeelliseksi säilyttää. Esimerkiksi Suomettaressa 1860-luvulla korostetaan, ettei rahvasta pidä samaistaa kansaan, sillä kansaan kuuluvat myös oppinut ja virkamies-sääty. (Suometar 1861, 9) Lehti paheksuu myös ruotsalaisten menettelyä supistaa kansa merkitemään sorrettua kansanosaa, jota rahvaaksi kutsutaan. Ruotsalaiset ovat kirjoittajan mukaan lainanneet nation-sanat tarkoittamaan koko kansaa, vaikka edes Ruotsissa rahvas (folk, allmoge) ei ollut kypsytynyt sellaiselle tietoisuuden tasolle, että sitä olisi voitu kutsua sanalla »nation». »Kun Suomessa pääsemme siihen, ettei tehdä eroa rahvaan ja muiden kansan jäsenten välillä, niin mistä löytyy uusi sana väärinkäytetyn kansa-sanat sijaan», päivittelee kirjoittaja. (Suometar 1861, 9)

Ensimmäisen kerran sana »kansakunta» esiintyy almanakassa vuonna 1769. Kyseessä ei siis ollut kansakunta merkityksessä »nation», vaan »kyläyhteisö». Samuel Forsenin käyttämä

»kansakuntainen» tarkoitti tuolloin »kylän yhteistä». (Rapola 1960, 38)

Vaikka ero rahvaan ja kansan välillä tehdään selväksi suomenkielisessä käsitteistössä vasta 1800-luvulla, niin muissa eurooppalaisissa kielissä käsitteiden eroon on kiinnitetty huomiota jo paljon varhemmin. Esimerkiksi saksan kielessä »Volk» alkaa merkitä tavallista kansaa jo ennen keskiaikaa. (Haupt 1974, 250)

Poliittisesti tietoisesta kansasta, joka oli tullut itsensä herraksi käytettiin nimitystä »nation». (Klinge 1975, 151) Ranskan kielessä poliittisesti alamaista, tietämättömää kansaa kuvattiin sanalla »peuple». Napoleonin kaudella elänyt Fiévée tahtoi poistaa »peuple»-sanana laeista ja julkaisuista ja korvata sen »nation»-sanalla. Köyhillä ja tietämättömillä ei hänen mielestään ollut mitään tekemistä valtiollisten asioiden kanssa. (Haupt 1974, 248)

Kansa-käsitettä merkityksessä »nation» ei tietävästi käytetä suomen kielessä ennen 1800-lukua. Vielä 1800-luvun puolivälissä »kansakunta» esiintyy vanhassa merkityksessä »yhteisellä paikalla asuvat», vaikka sana merkityksessä »nation» alkaa vähitellen yleistyä. Esimerkiksi Sanan Saattaja Wiipurista toteaa vuonna 1833 »kansojen hajaantuvan moneen kansakuntaan eli seurakuntaan. Kansa- eli seurakunnassa seuraa yksi perhekunta yhtä, toinen toista päämiestä. Kansakunnan jäseniä yhdistää vain yhteinen asuinpaikka. (Sanan Saattaja Wiipurista 1833) »Kansa»-käsitettä merkityksessä »nation» ei esiinny vielä 1700-luvun puolivälissä julkaistussa Daniel Jusleniuksen sanakirjassa Sana-Lugun Coetus. Latinan »populus» Juslenius ruotsintaa »folk» ja suomentaa »kansa». (Juslenius 1968, 57) Sen sijaan Lönnrotin vuonna 1880 julkaistussa sanakirjassa »kansallisuus»-sanaa käytetään merkityksessä »nationaalit» ja »kansakunta» merkityksessä »nation», »folk», »borgerlig samhälle». (Lönnrot 1880, 571) »Kansallisuus»-sanana Lönnrot sepitti vuonna 1836.

Vaikka »kansa» ja »kansallisuus» sanojen merkitykset 1800-luvun puolivälissä saivat uudenlaisen poliittisen latauksen, niin kielikansallisuutta korostavien fennomaanien näemyksiin ei sopinut poliittisten vapauksien vaatiminen. Kansalaisien tuli pysyä poliittisesti alamaista niin kauan, kunnes heidät oli kasvatet-

tu ja sivistyneistö oli oppinut kansallisen tavan tuntea ja ajatella. Suometar heijastelee 1800-luvun puolivälissä saksalaisesta kielikansallisuus-ajattelusta vaikutteita saanutta snellmaniolaista suuntausta, jonka mukaan nimenomaan kieli on kansallisuuden tärkein tekijä. Suometarissa vuonna 1859 kerrotaan Italian tapahtumista ja selostetaan, ettei vielä edellisen vuosisadan lopulla oivallettu kansa ja kansallisuus-sanojen poliittista merkitystä. »Asukkaiden samassa valtiossa sukuperästä tai kielestä ei pidetty lukua, kunhan he tottelivat hallitsijaa. Kansa ja kansallisuus sanoja ei tunnettu nykyisessä merkityksessä». (Suometar 1859, 20)

Suomenkielisessä kansallisuus-keskustelussa jäivät suometarelaisen näkemyksen varjoon suuntaukset, jotka korostivat liberalistisia vapauksia ja uudistuksia. Esimerkiksi viipurilainen Immanuel Qvist esitti, että Suomen edistys edellyttää ennen kaikkea holhouksesta vapautumista ja uudistuksia liberaalissa hengessä. Kielikansallisuuteen varauksellisen asenteen omaksunut Qvist korostaa sitä, että kielen avulla luodaan yhteys toisiin ihmisiin, joten usean kielen puhuminen on sivistyksen ehto. Ihmisen tehtävä on olla ensisijassa kansalainen, mutta sitä lähinnä maailmankansalainen. Qvist varoittaa myös kansallisuuteen liitetystä patriotismista, joka voi tehdä kansalaiset vihamielisiksi toisilleen. Esimerkkinä hän mainitsee sen, kuinka Ranskan vallankumouksen yleismaailmalliset pyrintöt tukahdutettiin kiinnittämällä huomio kansallisiin intresseihin. (Teperi 1967, 47)

Vaikka kansankielisessä keskustelussa kansallisuudesta äänensä korottavat pääasiassa vain kielikansallisuuden kannattajat, niin varsinkin väittely siitä, mitä kansallisuudella oikeastaan tarkoitetaan käydään ruotsinkielisissä julkaisuissa. Snellman, joka Litteratudbladetissa vuonna 1859 järkeili kansallisuuden perustuvan nimenomaan kieleen, sai vastaväittäjäkseen August Schamanin. (Litteratudblad 1859, 153) Schamanin mielestä tärkeämpää kuin kieli ovat kansallisuudelle samanlaiset tavat ja tunteet, kiinnostukset ja sympatiat. Hän kysyy, miten muuten olisi mahdollista, että sellaisissa maissa kuin Sveitsissä tai Amerikan Yhdysvalloissa on syntynyt kansallisuustunne. Schaman ei voi hyväksyä Snellmanin väitettä, ettei Amerikasta puhuttaessa oikeastaan voitaisi

edes käyttää nimitystä »nation». Todistaakseen, että Yhdysvallat on »nation» eikä »people» Schauman vetoaa Toquevilleen. Hän osoittaa, että kansallisuuden tiukka sitominen kieleen johtaisi siihen, että jokainen voisi vaatia omaa kieltä, joka sisältää oman tietoisuuden. (Papperslyktan 1859, 14)

Vaikka kansallisuusliikkeen fennomaaniset ja liberalistiset suuntaukset joskus ottivatkin yhteen, niin puhdasoppisiksi suuntauksiksi ne eivät koskaan ryhmittyneet. Erimielisyytensä ne saattoivat sovittaa yhteisissä tavoitteissa, joita olivat ainakin kansallistunto ja sen tuoma yhteinen hyvä. Kansallisuus-keskusteluun osallistuneet olivat jokseenkin yksimielisiä siitä, että vain suomalaisten yhteiseen hyvään pyrkimällä voidaan torjua Venäjän hegemoniset pyrkimykset. Yhteinen hyvä merkitsi 1800-luvun puolivälissä mm. sitä, että Suomen edut erotettiin Venäjän ja hallitsijan eduista.

Suomettaressa yhteisen hyvän-ajatus punoutui saumattomasti alamaisuus-ajatteluun, sillä lehden mielestä rahvas ei vielä ollut kypsä valvomaan yhteistä hyvää, vaan tämä tehtävä kuului kansan valistuneimmalle osalle eli virkamiehille. Liberalistiset ajatukset, että jokaisen tulisi ajaa omaa etuaan torjuttiin jyrkästi. (Suometar 1859, 29)

Myös liberalistit, jotka pitivät tärkeänä länsimaisia vapauksia, päätyivät usein siihen, että kansallisuuden tarkoituksena on viime kädessä toteuttaa yhteistä hyvää. Esimerkiksi Morgonbladetin mielestä mielipideriidat yksilöllisten intressien ja yksilön erityislaatuisuuden säilyttämiseksi kuuluvat asiaan. Mielipide-erot tulee kaikesta huolimatta sovittaa yleiseen intressiin, minkä tekee mahdolliseksi yhdistymishenki. Morgonbladetissa julkaistussa, länsisuomalaisen osakunnan puheessa korostetaan sitä, että yhdistykset kuuluvat demokratiaan ja vain niissä voivat itsekkyytensä ja omanvoitonpyynti murskautua. (Morgonbladet 1846, 44)

Kun perimmäiseksi tavoitteeksi kansakunnan kehityksessä asetettiin yhteinen hyvä ja sen välineeksi kansan sivistäminen, niin käytännössä se merkitsi usein hallitsijat-alamaiset-jaon säilyttämistä.

Myös liberalistien mielestä kansan sivistäminen oli ensimmäinen edellytys, jotta suomalaiset ylipäättään voisivat kehittää itsensä kelvolli-

seksi eurooppalaiseen sivilisaatioon. (Wiborg 1855, 20)

Liberalistisille vapauksille annettiin loppujen lopuksi vain välinearvo yhteiseen hyvään pyrittäessä. Esimerkiksi ylioppilasnuorisoa lähellä oleva Papperslyktan uskoo, että kansallishenki pitää kansan yhtenäisenä sekä taloudellisissa että poliittisissa oloissa. Mitä tästä kokonaisuudesta ei synny, kanavoituu puoluehenkisyteen. Puoluehenkisyys (partienda) syntyy, kun kansallishenkeä ei uskalleta ilmaista. Se tulee lehden mielestä kuitenkin sallia, koska se johtaa vapaaseen keskusteluun. Vapaa keskustelu taas on välttämätön vaihe yhteiseen hyvään pyrittäessä ja kansallishenkeä luotaessa. (Papperslyktan 1859, 14)

Hallituskunnasta valtioksi

Tuskin minkään muun 1800-luvun puolivälissä syntyneen käsitteen sisältöä ja merkitystä pohdittiin yhtä ahkerasti kuin valtion. Etsittäessä syitä valtio-keskustelun vireyteen, tulee ensinnä mieleen Suomen oma valtiollinen asema ja sen muutos vuosisadan alussa. Toisaalta myös valtiolliset kumoukset ja muutokset Euroopassa sekä Suomeen saakka ulottuneet eurooppalaiset aatteelliset virtaukset vaikuttivat siihen, että valtio-käsitteen merkitys joutui perinpohjaisen arvioinnin kohteeksi. Tosin siitä teoreettisesta keskustelusta, jota oppineet kävivät ruotsiksi, herui vain rippeitä suomenkieliseen kirjoitteluun. Siitä huolimatta valtio-käsitteen erilaiset merkitykset ja kehityskulut tulevat ilmi myös kansankielisessä käsitteistöissä. Suomettaressa, jossa runsaimmin pohdittiin valtio-käsitteen sisältöä, valtiollisiin kysymyksiin törmätään useimmiten ulkomaan tapahtumia selostettaessa.

Omista kotoisista oloista kirjoitettaessa varrottiin aina 1850-luvun puoliväliin saakka puutumasta valtiollisiin kysymyksiin. Vasta valtiopäivä-kysymyksen ajankohtaistuminen vakiinnutti valtio-sanana suomen kieleen ja toi keskustelun valtiosta myös suomenkielisten ulottuville.

»Valtiota» merkityksessä »stat» käytti ensimmäisen kerran Paavo Tikkanen vuonna 1847 Pohjalaisen osakunnan julkaisussa »Lukemisia Suomen kansalle Hyödyksi». (Rapola 1960, 65)

Siihen saakka käytettiin usein historiallis-poliittista valtakunnan käsitettä. Valtakunta tarkoitti vielä 1800-luvun alussa latinankielistä käsitettä »regnum». Ruotsin kielessä valtakunnan vastine oli rike. (Juslenius 1968, 412, Rapola 1943, 16) Valtakunta merkitsi tavallisesti maantieteellisesti rajattua aluetta, jolla oli yhteinen hallinto. Hallinnollinen merkitys sisältyy myös Reinhold von Beckerin Turun Wiikko-Sanomissa vuonna 1821 käyttämään sanaan »hallituskunta», jota Rapolan mukaan voidaan pitää eräänä valtio-sanan edeltäjistä. (Rapola 1943, 16)

Lukuisista valtio-sanaa edeltäneistä uudissaanoista mainittakoon myös Morgonbladetissa vuonna 1842 esitetty »valde», jota ehdotettiin »stat»-sanan suomenkieliseksi vastineeksi. »Hörande till stat» suomennettiin »valteinen», ja »statisk» sanalla »valdelma». Omavaraisuutta ja kielellistä purismia vaalinut Wolmari Schildt-Kilpinen hylkäsi muodot suomen kielen vastaisina. Valde sana piti hänen mielestään vaihtaa valde-sanaan. (Rapola 1943, 18)

»Valle»-sanalle haluttiin heti alunpitäen antaa erilainen merkitys kuin maantieteellis-hallinnolliselle valtakuntasanalle. Jos »valle» ja myöhemmin »valtio» säilyttivätkin jaon hallitsijoihin ja hallittuihin, niin kansallista suverenisuutta käsitteissä korostettiin alusta pitäen. Wolmari Kilpinen Suomettaressa vuonna 1847 julkaistussa pikku artikkelissa kirjoittaja käski pitämään mielessä eron Suomen peninkulman ja Venäjän virstan välillä. »Suomi on sentään eri maa, eri valde kuin Venäjä.» »Wallea» Kilpinen käyttää puhuessaan valteista liikkeistä Italiassa. Artikkelissa viitataan myös Suomessa ajankohtaiseen keskusteluun kansallisvaltiosta. (Suometar 1847, 30)

Valtio-sanan edeltäjistä on jäänyt selvittämättä, milloin ja miten wallasto nousi kilpailemaan valtion kanssa. Alkujaan vallassäätyä, herrasväkeä ja sivistyneistöä tarkoittava sana ilmaantuu Rietrikki Polenin kirjoituksiin merkityksessä »valtio». Mehiläisessä hän vuonna 1861 kirjoittaa: »Suomalaisilla on tässä Suuruhtinaskunnassa yhtä suuret wallastolliset oikeudet kuin ruotsia puhuvillakin...» »suomalaisella wallastolla ei ole tulevaisuutta ilman suomalaisetta kansallisuutta». Samassa lehdessä hän kirjoittaa: »Rauhanliitto oli wallasto-oi-

keudellinen teko. Porvoon wallastonpäivät oliivat sitä vastaan teko suomalaisen kansan ja Venäjän keisarin välillä.» (Mehiläinen 1861)

»Kielen puutarhuria» August Ahlqvistiä wallasto miellytti enemmän kuin valtio. Wallaston paremmuuden syyksi hän mainitsee oikean johtamistavan. Luultavasti wallasto kuulosti ensialkuun kielikansallisuuden kannattajien korvissa paremmalta kuin valtio, muistuttihan wallasto sivistyneistöstä, jolle fennomaanien mukaan kuului kansan kasvattaminen poliittiseen itse-tuntoon. Kielikansallisuudessaan Ahlqvist ja muutamat muut puristit menivät niin pitkälle, että sanojen merkityssisältöä tärkeämmäksi nousee usein oikeakielisyys ja suomalainen alkuperä. Vallassäätyyn viittaava wallasto lienee kuitenkin kuulostanut vanhahtavalta, joten se sai pian väistyä.

Paavo Tikkanen, joka ensimmäistä kertaa käytti valtio-sanaa, määrittelee Suomettaressa vuonna 1847 julkaistussa artikkelissa »Suomen Suuruhtinaanmaan tila w 1847» kansakunnan tilan muodostuvan kolmesta tekijästä: tiedollisesta (intellektuell), ruumiillisesta (materiell) ja valtioisesta (administrativ). (Suometar 1847, 2) Valtioinen-sanan kääntäminen »administrativ» on ymmärrettävissä ainakin politiikan hallintoa korostavasta traditiosta käsin. Martti Rapola arveleekin valtion kielellisiksi ärsykeiksi »val-lita» ja »valtija» sanat. Valta tuskin on kyseessä. (Rapola 1943, 20) Vallita sanan latinankielinen vastine puolestaan on »regor» ja ruotsinkielinen »regering». Kameralistiset, politiikan hallinnollista luonnetta kuvastavat merkitykset tulevat mieleen myös Daniel Europaeuksen tavasta kääntää »politisk» »hallitukselliseksi» tai »hallitustaidolliseksi». (Rapola 1943, 20)

Ensimmäisiin suomenkielisiin valtion luonnetta pohtiviin kirjoituksiin kuuluu Suomettaressa vuonna 1848 julkaistu artikkeli, missä pohditaan rahvaankoulujen tarpeellisuutta ja valtion olemusta. Valtion selvitetään perustuvan ihmisten luontoon juurtuneeseen tuntoon. »Tämä tunto, joka on tullut kansojen yhteiseksi omaisuudeksi edistyy kehityksen ja sivistyksen kautta.» (Suometar 1848, 16) Hegeliläis-snellmanilaisille ajatuksille uskollisena vaatii Suometar kullekin valtiolle sellaista valtiomuotoa kuin sen sivistystaso edellyttää.

Vaikka valtio ymmärrettiin hallitsemisen nä-

kökulmasta käsin, niin jo 1800-luvun puolivälissä haluttiin hallitsemisen käsitettä laajentaa. Italian yhdistymispyrkimyksiä kuvatessaan selostaa Suometar valtioiden syntyä seuraavasti: »Ennen kuin waltiot eivät vielä olleet syntyneet kansakunnasta waltioksi, ei kansa ja kansallisuus sanoja tunnettu nykyisessä merkityksessä. Asukkaiden samassa valtiossa sukuperästä tai kielestä ei pidetty lukua, kunhan tottelivat hallitsijaa. Ranskan vallankumouksesta lähtien ovat ihmiset kuitenkin alkaneet oivaltaa, että hallitukset ovat heitä varten. Hallitusten on ollut otettava alamaisten mielipide huomioon ja alamaiset ovat alkaneet ymmärtää, että heidän suosionsa on hallitsijan vahvin turva.» (Suometar 1859, 20)

Ensimmäisiin teoreettisiin yrityksiin hahmotella suomen kielellä valtion alkuperää, valtiojärjestyksen perusteita ja perustuslakeja kuuluu Johan Philip Palménin 'Lainopillinen käsikirja'. Kirjassa valtio saa samansävyisen hegeliläisen värityksen kuin tavataan Suomettaressa.

Siinä missä Hegelillä on »Geist der Volks» ja Snellmanilla »nationalvetandet» valtiosäännön, valtiojärjestyksen ja perustuslain pohjana, katsoo Palmén valtion saavan alkunsa itseperäisestä pakosta eli järjen vaatimuksesta. Palmén uskoo, että valtion alkuperäisin »rakennusosa» on perhekunta. Perhekunnan lisäksi valtiolle alisteisia korporatioita ovat heimokunnat, sukukunnat ja kansakunnat. Kansa muodostaa valtion, jonka tärkein tunnusmerkki on oikeuslaitos. Hegelin tapaan Palmén asettaa »waltion» kansakunnan yläpuolelle. (Palmén 1863, 15)

Liberalistisissa näkemyksissä, joita ei tietenkään esitetty kansankielellä, valtio merkitsi perustuslaillisten oikeuksien turvaa. Wiborg-lehdessä vaatii Qvist ponnekkaasti työn vapautta, mielipiteen vapautta, inhimillistä vapautta ja laillisuutta. Vain turvaamalla valtiolliset oikeudet vahvistettiin kansallisuutta. (Wiborg 1855, 54) Valtion tärkein tehtävä oli Qvistin mielestä turvata perustuslailliset oikeudet, mikä puolestaan oli kytketty valtion kasvatukselliseen tehtävään. (Wiborg 1858, 6) Myös suomettarelaiset muistuttivat tuon tuosta kasvatuksen ja neuvonnan merkityksestä valtiollisen kehityksen moottorina. Heidän mielestään kasvatusta edelsi politiikkaan osallistumista, sillä politiikkaan

kuului keskeisesti osallistuminen lainsäädäntöön. Tämä taas edellytti tiettyä sivistystasoa, kykyä, tietoja, isänmaallisuutta ja hyvää tapaa. (Suometar 1859, 29)

Tasavalta ja valtiomuoto-keskustelu

Vaikka vapaudenajalta periytyvää laillista monarkiaa sovitettuna Venäjän puhtaaseen monarkiaan, ei 1800-luvun puolivälissä vielä asetettukaan kyseenalaiseksi, niin eurooppalaisen valtiomuoto-keskustelun mainingit pyyhkivät kevyesti myös Suomen lehdistöä. Keskustelun avautuminen toi kieleemme uusia käsitteitä. 1800-luvun puoliväliin mennessä olivat suomenkieliseen poliittiseen keskusteluun vakiintuneet käsitteet: yksinvaltiainen, yksinvaltainen, monarkia ja tasavalta. Ennen kuin nämä käsitteet olivat käytössä personifioitui valtio tavallisesti keisarissa tai kuninkaassa. Hallitsija ja hänen laitoksensa mainittiin tavallisesti erikseen.

Tasavalta-käsite löi Suomettaressa itsensä läpi keskustelussa, joka liittyi Ranskan vallankumouksen tapahtumiin. Kun käsitettä käytettiin ensimmäisiä kertoja, mainittiin Suomettaressa vain kahdenlaisia tasavaltoja: rahvasvaltaisia ja kohtuullisia. (Suometar 1848, 25) Lehden tapaan suomentaa republik-sana poikkeaa aristotelisestä traditiosta, jossa »res publica» ja »republik» eivät tarkoita vain tasavaltaa, vaan ei-monarkista valtiota yleensä. Laajimmillaan »republik» voi sisältää kaikki hallitusmuodot, joissa ei ole kuninkaallista hallitsijaa. (Novotny 1964, 415) »Res publica» merkityksessä ei-monarkkinen hallitusmuoto on jättänyt jälkensä myös suomen kieleen, vaikka maan tärkeimmässä suomenkielisessä sanomalehdessä 1800-luvun puolivälissä esitettiinkin suppeampi näkemys tasavallasta. Geitlinin sanakirjassa 1880-luvulla käännetään »res publica» ja »civitas» valtioksi. (Geitlin 1883, 403) Myös ruotsinkielisessä keskustelussa käytettiin usein »republik» ja »staat» sanoja synonyymeina.

Vaikka tasavalta-käsite haluttiin rajata ja määritellä suomettarelaisen kasvatus-ajattelun mukaiseksi, niin pidettiin lehdessä tasavallan tärkeimpänä tehtävänä monarkkisen hallintotavan torjumista. (Suometar 1849, 51) Ranskan vallankumoustaapahtumia selostettaessa liitettiin tasavallan yhtäläinen äänioikeus. Tasaval-

lan ei kuitenkaan tarvinnut olla demokraattinen siinä mielessä, että kansalaisten enemmistö osallistuisi edes välillisesti politiikkaan. Rahvasvaltaisiin pyrkimyksiin, joissa vaadittiin kansalaisten osallistumismahdollisuuksien laajentamista säätyrajoituksista huolimatta suhtauduttiin Suomettaressa penseästi. Demokratia ymmärrettiin nimenomaan rahvasvaltaisuutena, mikä ei välttämättä kuulunut demokratiaan. Rahvasvaltainen tasavalta kuvataan Platonin turmeltuneen kansanvallan kaltaiseksi, jossa kansa silkkää tietämättömyyttään sortuu tyhmyysiin. (Suometar 1848, 25)

Tasavaltalaisuus, johon Suomettaressa suhtauduttiin suopeasti, oli Lamartinen maltillinen tasavaltalaisuus. Se säilytti fennomaaneille tärkeän »yhteisen hyvän»-periaatteen ja kansanvalistuksen. Lamartinen kerrottiin puolustavan tasavaltaa, joka on puoluesuuntain eli eriseurain yhteinen suoja. Kansa on kuin yksityinen ihminen, joka voi tulla petetyksi. Kansa tarvitsee neuvoja, valistusta ja johdatusta. Kesäkuun kapinan jälkeen valtaan nousseet kohtuullisen tasavallan kannattajat leimattiin lehdessä oikeiksi tasavaltalaisiksi. Cavaignen hahmottelema perustuslaki merkitsi tasavaltalaisuuden esikuvaa. (Suometar 1849, 51)

Suomen poliittista järjestelmää ja sen perusteita vain erittäin harvoin vielä 1860-luvulla otetaan keskustelun aiheeksi. Esimerkiksi Palménin Lainopillisessa käsikirjassa, jossa hahmotellaan Suomen perustuslait, ei eritellä erilaisia valtiomuotoja. Tasavaltaa Palmén pitää kuitenkin eräänlaisena ihanteena, vaikka kuvaakin tasavallan hyvin väljästi. (Palmén 1863, 15–20)

Eriseura ja puolue

Kun kansallistunto ja yhteinen hyvä olivat poliittisen keskustelun keskeisiä käsitteitä, merkitsi puolue tai sen edeltäjä eriseura lähinnä haukkumasanaa. Suomettaressa puoluelaisuus ja eriseuraisuus tuomittiin useaan otteeseen. Myös Snellman korosti mm. *Lärän om staten* teoksessa, että omaa etuaan eikä yhteistä hyvää ajavat puolueet tekevät yhteiselämän mahdottomaksi.

Jo Jusleniuksen sanakirjassa 1700-luvulla on ruotsin »parti» käännetty suomeksi »eriseura» tai »valtiollinen eriseura». (Juslenius 1968, 80) Puolue otettiin ensi kerran käyttöön vuonna

1848 selostettaessa Ranskan vallankumousta. Sanan sepittäjäksi on Martti Rapola arvellut August Ahlqvistin. (Rapola 1943, 26) Puolueosan rinnalla käytetään Suomettaressa vielä pitkään eriseura ja lahko nimityksiä. Radikaalia puoluetta nimitetään Suomettaressa 1848 jyrkäksi joukoksi. (Suometar 1848, 40)

Vaikka ulkomaan uutisissa puolueisiin suhtaudutaan melko neutraalisti, niin Suomen oloissa eriseurojen syntyä pidetään maalle mitä suurimpana onnettomuutena. Tapa suhtautua puolueisiin halveksuvasti ei tuona aikana ollut tyypillistä yksin Suomessa, sillä esim. ranskalaiseen poliittiseen kielenkäyttöön vielä 1800-luvulla kuului tapa käyttää »parti» ja »coterie» sanoja halventavassa merkityksessä. Ranskalaisessa kirjallisuudessa esiintyy 1800-luvun puolivälissä useita mainintoja, joissa varotetaan puolueista. Sosialistista puoluetta luonnehtivalta »secte»-sanalla oli erityisen huono kaiku monarkistien korvissa. (Dubois 1962, 97)

Sosialistit ja kommunistit liitettiin suomenkielisessä käsitteistössä aluksi eriseuroihin. Suometar, joka välitti sanat suomalaisen poliittiseen kielenkäyttöön, nimitti alussa sosialisteiksi ja kommunisteiksi työväestön kapinan johtajia Ranskan vallankumouksessa. Sosialismia ja kommunismia ei lehdessä yhdistetty yhteiskunnallisiin ja poliittisiin aatteisiin, vaan käsitteille annettiin käytännöllinen merkitys. »Sosialistit ja kommunistit erotti muista eriseuraisista se, että he luonnottomasti vaativat kaiken tavarain yhteisomistusta. (Suometar 1848, 1) Eroa sosialistien ja kommunistien välillä ei selitetty, vaan käsitteitä käytettiin lähes synonyymeina.

Ranskan vallankumouksen iskulause »vive la republique democratique et sociale» käännettiin Suomettaressa: »eläköön rahvasvaltainen ja sosiaalinen tasavalta.» (Suometar 1848, 25) Ranskan kielessä vielä 1840-luvulla »sociale» ja »socialiste» ymmärrettiin synonyymeiksi. Kuitenkin iskulause »vive la republique democratique et sociale» lienee jo 1848 saanut Ranskassa toisenlaisen merkityksen kuin Suomettaren käyttämä. Dupoisin mukaan työläiset halusivat iskulauseella tervehtiä nimenomaan sosialismin nousua. (Dupois 1962, 125)

Kommunismien ja sosialismin leviäminen selitetään Suomettaressa sosiaalisesti ilmiöksi. Köyhälistön tilaa piti lehti vaarallisena etenkin

niissä maissa, »joissa tilukset ovat suuria ja joissa kansaa löytyy maan paksulta.» Sosialistien yritykset köyhyyden poistamiseksi selitettiin hyvää tarkoittaviksi, keinoissa kuitenkin oli erehdytty. (Suometar 1848, 1)

Kapina ja vallankumous

Euroopan kumoustapahtumien selostaminen rikastutti kieltämme myös sanoilla »valtiokumous» ja »vallankumous».

Vielä 1851 käytti Elias Lönnrot sanakirjassaan venäjän »revolutsija» ja ruotsin »revolution» sanojen käännöksenä »kapinaa». (Lönnrot 1880, 579) Kapina-sanaa käytettiin ensimmäisestä raamatunkäännöksestä lähtien ilmaisemaan riitaa, riidan ja tappelun meteliä. Kapinaa käytettiin usein julkisoikeudellisena ja rikosoikeudellisena terminä. Kapinan lisäksi käytettiin 1600-luvulta lähtien valtakunnallisista mullistuksista sanaa »mulkkaus». Kansankielessä mulkkaus merkitsi kaatumista ja siirtämistä. Turkulaisen papin suomentamassa oppikirjassa kerrotaan »Tukholmassa tapahtuneesta valtakunnan mulkkauksesta, joka lopetti Gustaavi Aatolvin hallituksen». (Rapola 1962, 23)

»Valtakunnan mulkkaus» tässä yhteydessä tarkoittaa vain hallituksen vaihdosta tai hallitusmuodossa tapahtuneita muutoksia.

»Revolution» sanan alkuperä juontaa viime kädessä juurensa astronomian ja fysiikan kieleen. (Griewank 1973, 148) Poliittiseen kieleen vakiintunut »Revolution» tarkoitti alussa muutoksia hallitusmuodossa, jolle oli tyypillistä paluu vanhaan, hyvään olotilaan. Ajatus eri hallitusmuotojen kiertokulusta esiintyy jo Polybioksella. Ranskan vallankumous mullisti »revolution»-käsitteen sisällön, minkä jälkeen vallankumous alettiin ymmärtää kansan nousuksi vapauksiensa puolustamiseksi. »Revolution» laajensi merkitystään valtiota ja maailmaa koskevista muutoksista kohti yleisinhimillisiä tavoitteita. (mt. 189)

Suomalaisilla kielimiehillä lienee ollut mielessään vallan- ja valtiokumous sanoja sepittäessään Revolution-sanan saksalaiset synonyymit »Umstürz», »Umwälzung». Kumous sana yleistyy Suomessa 1800-luvun puolivälissä, jolloin sitä käytettiin kuvaamaan mm. Preussin tilan-

netta ja Italian kansallista liikehdintää. Valtio-kumous vaihtuu ensimmäistä kertaa vallankumoukseksi Daniel Europaeuksella vuonna 1853. Rapolan mielestä Europaeus tarkoitti tässä yhteydessä nimenomaan valtiovaltaa, ei käsky- tai hallitusvaltaa. (Rapola 1962, 30) Suomen kielessä vallankumousta käytettiin useimmiten Ranskan vallankumousta edeltäneessä merkityksessä, jolloin kumous liittyi valtioon tai maailmaan. Kun Suomettaressa selostetaan Ranskan 1848 tapahtumia, käytetään valtiokumous sanaa.

Vallankumousta tarkoittavista sanoista, jotka eivät koskaan yleistyneet jokapäiväiseen käyttöön, mainittakoon Lönnrotin ehdottama »vallanhäiriö».

Politiikka-sanan edeltäjiä

Suomessa ei vielä viime vuosisadan puolella esitetty ruotsin politik-sanalle käyttökelpoista vastinetta. Ilmiöiden leimaaminen poliittiseksi ei suomen kielessä käynyt yhtä helposti kuin esim. ruotsin kielessä, jossa »politik» eri substantiivien yhteydessä saattoi tarkoittaa eri asiaa. Varhaisimmassa suomenkielisessä keskustelussa politiikka liitettiin yleensä valtioon tai hallintoon, sillä »politik» ja »politisk» sanojen käännökset oli yleensä johdettu valtiota tai hallintoa merkitsevistä termeistä. Kun pidetään mielessä suomentarelaisten into jättää valtion asiat ylempien miesten eli virkamiesten hoitoon, eivät politiikka-sanana edeltäjät sisältäneet merkityksiä, joissa politiikan subjekti olisi ymmärretty entistä laajemmin. Vaikka kansalaisten osallistumismahdollisuuksia valtiollisiin toimiin haluttiin laajentaa, niin kasvatusajattelun mukana siirtyi käsitteistöön kansalaisten alamaisuutta korostava merkitys.

Suomettaressa 1848 käyttää Kilpinen sanaa »valtine», joka on suluissa merkitty tarkoittamaan samaa kuin »politik». (Suometar 1848, 19) »Valtine» kuuluu mitä ilmeisemmin samaan perheeseen kuin »valtio» ja »valtioinen». Poliitiikan hallinnollista luonnetta kuvaa tapa suomentaa »politik» hallituskeinoksi. Daniel Europaeus on vuonna 1853 ruotsi-suomi-sanakirjassaan kääntänyt »politisk» sanoilla »valtiollinen», »hallituskeinollinen», »valtakunnalli-

nen», »hallitustaidollinen» ja »valtataidollinen». (Rapola 1943, 20) Poliitiikan unohtuneista käännosehdotuksista poimitakoon Kilpisen esittämä »valtioima». Sanaa Kilpinen käyttä kuvatessaan Italian yhdistymispyrkimyksiä. »... Italian yhdistyminen joutui vaikeuksiin, koska valtioima tahtoi toisin.» (Suometar 1848, 9)

Perustuslaki, konstituutio, valtiopäivät

Perustuslaki-keskustelu, jota oppineet kävivät myös Suomessa, kosketti ainoastaan suomen kieltä taitavia vain ohimennen. Vasta kun Paa-vo Tikkanen 1847 julkaisi Lainopillisen käsikirjan, saatiin kansankielisessä keskustelussa aavistus siitä, mitä perustuslaeilla suurin piirtein tarkoitettiin. Perinpohjaista selkoa, mitä säädöksillä, joita Suomen suuriruhtinaskunnan perustuslaeiksi kutsuttiin, ei saatu edes Lainopillisesta käsikirjasta.

Varsinkin Nikolai I:n kaudella, jolloin perustuslaillisuus ymmärrettiin länsimaiseksi, liberaaliseksi virtaukseksi, jäi keskustelu vaimeaksi. Suomettaressa rinnastetaan 1848 perustuslailliset kommunisteihin ja muihin vallankumouksellisiin. (Suometar 1848, 1)

Keskustelu perustuslaeista vilkastui 1860-luvulla, kun tammikuun valiokunta kutsuttiin koolle ja valtiopäivien odotus herätti eloon kysymyksen Suomen perustuslaeista. Perustuslaki, joka alunperin suomen kielessä oli tarkoittanut asetusta ja säädöstä, oli jo 1800-luvun alkuun mennessä saanut oikeudellista ja hallinnollista perusrakennetta tarkoittavan merkityksen. Perustuslain rinnalla käytettiin »konstituutiota». Konstitutionalismilla taas tarkoitettiin hallintoa, joka noudattaa valtion perusrakennetta ja säilyttää alamaisten oikeudet. (Jussila 1969, 218) Konstituutio sana vilahtelee harvoin suomenkielisessä lehdistössä. Eräs syy sanan vieroksumiseen lienee ollut puhtaasti kielellinen. Puristien korvaan vierasperäinen »konstituutio» on mahtanut kalskahtaa pahasti. Toisaalta »konstitutionismi» on saattanut tuoda liiksi mieleen länsimaiset, kansan suvereniteettia korostavat aatteet, joita Suomessa ei katsottu suopeasti. Ensimmäinen, joka selvästi määritteli perustuslaki-käsitteen oli J. J. Nordström. Valtio-opin luennoissaan Nordström

määritteli perustuslaeiksi sellaiset lait, jotka määräävät valtiomuodon, ts. hallitsijan oikeuksien laajuuden. Suomelle vahvistettuina perustuslakeina oli pidettävä: 1772 hallitusmuotoa, 1789 Yhdistys- ja vakuuskirjaa, 1617 valtiopäiväjärjestystä ja sen selitystä vuodelta 1786, ritarihuonejärjestystä vuodelta 1626, ja sen muutosta vuodelta 1778 sekä valtiopäivien päätöstä uskonnonvapaudesta vuodelta 1779. Perustuslain kaltaisina oli Nordströmin mukaan pidettävä myös säätyprivilegioita. (Jussila 1969, 174)

Perustuslaki keskustelu vaimeni valtiopäivien koollekutsumisen myötä. Jopa »radikaaleimmat liberalistit» sai keisari tyynnytellyksi tunnustamalla osittain vanha säätyiset Kustaa III:n perustuslait. Keisarin hyväksymistä laeista oli pyyhitty juuriaan myöten länsimaisuus ja liberaalisuus. Vuonna 1855 pyyhki keisari hallitsijanvakuutuksesta pois sanan »konstituutio». 1860-luvun alussa hän oli kuitenkin valmis pysymään »perustuslaillisesti rajoitetun ruhtinaswallan pohjalla, johon Suomen kansa oli tottunut.» (mt, 226)

»Valtiopäivät» vakiintuu suomen kieleen vasta 1800-luvun lopulla, kun valtiopäivät alkavat kokoontua säännöllisesti. Sana tosin vilahtelee Suomettaressa jo 1840-luvulla. Vanhin nimitys valtiopäivien kaltaisesta mahtimiesten kokouksesta on »herrainpäivät». Sana mainitaan jo 1500-luvun lopulla. »Herrainpäivien» lisäksi käytettiin joskus myös käsitettä »säätyinkokous» (Rapola 1943, 20—23) Saksan »Reichstag» ja ruotsin »riksdag» käännetään vielä 1838 Heleniuksen sanakirjassa »Herrainpäiviksi» ja »walda-päiviksi». Heleniuksen »walda-päivät» lienee kuitenkin ensimmäinen yritys antaa »herrainpäiville» samantapainen merkitys kuin »Reichstag» tai »riksdag». Mitä ilmeisemmin »walda» on tarkoittanut tässä yhteydessä valtiota, sillä Rapolan mukaan valta oli siihen mennessä ollut kauan käytössä valtakunnan ja valtion merkityksessä. (mt. 23)

Ero herrainpäivien ja valtiopäivien välillä tuli 1860-luvulla esiin vaatimuksena korvata »kahden säädyn sanavalta yhteisissä asioissa kansallisella edusmiehistöllä.» Sen sijaan, että jokainen sääty ajaisi omaa etuaan, otettiin koko kansan yhteinen hyvä jälleen iskulauseeksi. Säätyjen tuli edustaa koko kansaa ja sen yhteistä parasta. (Suometar 1861, 20)

Ritualisoiko suomettarelainen käsitteemonopoli politiikan perussanaston 1800-luvulla?

Suomenkielisen politiikan uudissanaston kehittäjistä vain harva oli ammatiltaan kielitieteilijä. Lähes yhtä harva oli ammatikseen tekemisissä politiikan kanssa. Lähimpänä tuonaikuista reaaliolitiikkaa lienee kielimiehistä liikkunut Reinhold von Becker, joka toimi senaatin kielenkääntäjänä.

Vaikka yliopistossa seurattiin tiiviisti euroopalaisia virtauksia, niin kansankielisen käsitteistön syntyyn ne vaikuttivat loppujen lopuksi vähän. Ulkomaan uutiset olivat vaikeatajuisinta ja eniten arkielämästä irrottautunutta aineistoa, mitä suomenkielinen lehdistö rahvaalle tarjosi. Esimerkiksi Suomettaren ulkomaan uutiset käännettiin useista lehdistä. Mukana oli ranskalaisia, venäläisiä, ruotsalaisia, englantilaisia ja saksalaisia lehtiä. Kuinka niistä käännetyt käsitteet muuttuivat matkalla, kuinka paljon Suomettaren fennomaaninen tausta vaikutti käsitteiden sisältöön vaatisi erillisen tutkimuksen. Yleensä lehdet, joista artikkeleita lainattiin edustivat virallista kantaa ja suhtautuivat kuohtaan Euroopassa maltillisesti. Suomen kielen siirtyi sanasto, jossa kartettiin äärisuuntauksia. Esimerkiksi Ranskan vuoden 1848 tapahtumista kiiri tieto Suomeen maltillisen Journal des Depates-lehden välityksellä. Tämä puolestaan vaikutti siihen, että sosialistiset tai hallituksen vastaiset näkemykset eivät jättäneet jälkiä politiikan käsitteistöön. Käsitteet, joihin ranskan kielessä sisältyi jännitteitä ja ristiriitaisuuksia saivat suomennettuina yksiselitteisen sisällön. Esimerkiksi »democratie» käännettyinä

»rahvasvaltainen» ei suomen kielessä koskaan saanut samanlaisia ristiriitaisia vivahteita kuin ranskassa, jossa sana saattoi viitata vallankumoukseen, porvaristoon, sosialismiin, liberalisteihin jne. Sanojen merkitykset ohenivat usein siten, että ristiriita olevan ja mahdollisen välillä häipyi lähes jäljettömiin.

Suomessa ei poliittisen sanaston syntyvaiheissa liiemmin esiintynyt kilpailua erilaisten poliittisten virtausten välillä, esim. fennomaanien ja liberalistien. Käsitteiden merkityksiä rikastuttavaa ristiriitaa ja väittelyä ei kansankielessä päässyt syntymään. Myös tiukka pitäytyminen oikeakielisyyteen saattoi vaikuttaa siihen, että vieraista kielistä käännetty sanasto muutti merkitystään tai köyhtyi matkalla. Toisaalta on muistettava, että tiukka oikeakielisyys menetti ajan myötä merkitystään. Jos käsite ei palvelut jokapäiväisessä käytännössä, se hylättiin.

Huolimatta fennomaanien etulyöntiasemasta, kielellisestä purismista ja aatteellisten virtausten vähäisestä vaikutuksesta, ei fennomaanien käsitteemonopolin vaikutusta pidä liioitella. Fennomaanien kielenkäyttö ei suinkaan ollut totalitaarista kieltä, jossa sanoille hyväksytään vain yksi merkitys. Syntyihän suomenkielinen poliittinen sanasto arkikielessä, jonka epätarkkuuden etuna on, että tulkinna jään mahdollisuuksia moneen suuntaan.

Vaikka suomenkieliseen poliittiseen sanastoon pesiytyi tietty yksiuolotteisuus jo syntyvaiheessa, niin ritualisoitumisesta ei voi puhua. Uudet käsitteet etsivät vielä 1800-luvun puolivälissä muotoaan, ja avasivat näin uusia polkuja suomenkielisellem poliittiselle keskustelulle.

LÄHTEET

- Brunner, Otto: *Neue Wege der Verfassungs und Sozialgeschichte*, van den Hoelk & Ruprecht in Göttingen, 1968.
- Dubois, Jean: *Le Vocabulaire politique et social en France de 1869 a 1872*, le doctorat es lettres présentée à la faculté des lettres et sciences humaines de l'université de Paris, Paris, 1962.
- Florinus, Henrik: *Nomenclatura, näköispainos vuonna 1678 painetusta latinalais-ruotsalais-suomalaisesta sanakirjasta*. Suomen Sisälähetysseuran offsetpaino, Pieksämäki, 1976.
- Griewank, Karl: *Der neuzeitliche Revolutionbegriff*, Suhrkamp Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, 1973.
- Haupt, Heinz-Gerhard: *Nationalismus und Demokratie zur Geschichte der Bourgeoisie im Frankreich der Restauration*, Athenäum Verlag GmbH, Frankfurt am Main, 1974.
- Juslenius, Daniel: *Suomalaisen Sana-Lugun Coetus*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Stockholm 1745, näköispainos Helsinki 1968.
- Jussila, Osmo: *Suomen perustuslait venäläisten ja suomalaisten tulkintojen mukaan 1808—1863*, Suomen Historiallisen Seuran julkaisuja LXXVII, Helsinki 1969.
- Klinge, Matti: *Kansalaismielen synty*, WSOY, Porvoo 1967.

- Lönnrot, Elias: *Suomalais-ruotsalainen sanakirja*, Suomen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 1880.
- Novotny, Alexander; Republik. teoksessa *Grundbegriffe der Geschichte*, Bertelsman Verlag, Gütersloh, 1964.
- Palmén, Johan Philip: *Lainopillinen käsikirja*, Suomen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1863.
- Rapola, Martti: Lisiä kirjasuomen sanaston historiaan, Eräiden valtioelämän alalle kuuluvien sanojen synnystä ja edellytyksistä, artikkeli *Virittäjässä* 1943.
- Rapola, Martti: *Kielen kuvastimessa*, WSOY, Porvoo 1962.
- Rapola, Martti: *Sanojemme ensiesiintymiä Mikael Agricola-lasta Yrjö Koskiseen*, Suomen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 1960.
- Snellman, Johan Wilhelm: *Lärän om staten*, Stockholm, 1842.
- Teperi, Jouko: *Vanhan Suomen suomalaisuusliike II*, Suomen Historiallinen Seura, Lahti 1969.
- Lehdet:
- Litteratudblad 1889
Maamiehen ystävä 1855
Mehiläinen 1861
Morgonbladet 1859
Papperslyktan 1859
Sanan Saattaja Wiipurista 1833
Suometar 1848—1861
Wiborg 1855, 1858